

HAGYOMÁNY

„Fonyóház” a sióagárdi Csarnokközben

A paraszti gazdálkodás az év minden időszakában adott munkát a falusi embereknek, télen sem voltak dologtalanok. Ahogy az őszi munkák befejeződtek, elkezdődött az élet a fonyóházakban. Szinte minden családnak termett kendere a nyáron, amit az élet rendje szerint tavaszra meg kellett fenni. A néprajzi irodalomban sokat lehet olvasni a fonóházról. Megtudhatjuk, milyen változatos működésének formája, kik jártak oda, milyen szokások irányították az életét, milyen munkát végeztek, milyen játékokat játszottak, sőt még azt is, hogy a szigorú egyház valamikor régen az erkölcstelennek tartott mulatságok miatt tiltotta a fonóházak működését.

Szülőfalumban, Sióagárdon amikor már minden háznál megfosztották a kukoricát, lezajlottak a szüretetek, megjelentek az őszi ködök, az asszonyok lehozták a padlásról a rokkát, letörültek róla a padlás porát. Ha szükséges volt, erre alkalmas férfiemberrel elvégeztették a karbantartást, egy késhegyinyi zsír is akadt a forgójára. Ha kellett, kicserélték a *szöszösfa rúzsás* pántlikáját. Felmérték, mennyi a szálakender, mennyi a csöppű, amit tavaszig meg kell fenni. A munkát nem kellett szervezni, az évek során kialakult rend könnyen indult újra. Elég volt annyi, hogy az asszonyok utcasöprés közben megbeszélést, kinek a házánál találkozhatnak először.

A fonóházba utcabeliek, szomszédok jártak össze, négy-öt család, de volt olyan utca, ahol ennél többen is összeültek esténként. Rendszerint ment az egész család, idősek, fiatalok, csak a kicsi gyerekek maradtak otthon, meg azok az emberek, akik nem találtak ott munkát, vagy nem szívelték a sok asszonybeszédet.

Az összeszokott emberek jól érezték magukat együtt. Oldottak, vidámak voltak, gyakori volt a játék, a mese, a fiatalok még táncoltak is, ám a legfontosabb a munka volt. Minden asszony tudta, hogy mire kitavasodzik, mennyi kendert kell megfenni, a lányoknak is ki volt szabva, hogy a megírt gyolcsra hány virágot kell kivarni. Az asszonynép – minden korosztály – céltudatosan dolgozott, az emberek csak az időt töltötték, kukoricát morzsoltak, csumát pödörtek, lapozgatták a *kalandáriumot*, esetleg kártyáztak.

A mi utcánkban volt a tejsarnok, ezért az egész faluban *Csarnok-köz*nek nevezték, a rendes neve Bezerédy utca. Az alsó végében lakók jártak össze egy *fonyóházba*, amely a múlt század ötvenes éveinek a végéig működött. A végét az jelentette, hogy a téeszésítés után már senki sem termelt kendert. A mi fonyóházunkba csupa szegény emberek jártak. Fejősék a közvetlen szomszédunkban laktak. Kettecskén éltek, egy lányukat már korábban férjhez adták. Pisti bátyám beszédes természetű, kissé beteges, de bőhumorú ember volt. A szomszédokba nem járt el, ha náluk volt az összejövetel, morzsolgatott és a *csutával* folyamatosan táplálta a tüzet. Ilus néném minden fonyóházban hajtotta a rokkát. Déli szomszédunkban laktak Baloghék. János bátyám a falu könyvtárosa, olvasott ember volt, háborús elbeszéléseit szívesen hallgatta mindenki. Éva néném szorgalmasan hajtotta rokkát, a beszélgetést csak addig hagyta abba, míg megnyálazta az ujját. Nálam két évvel fiatalabb lányukkal pajtáskodtam. A mi csonka családukból a nagymama, anyám meg én jártunk a fonyóba. A papa koránfekvő ember volt, nem szomszédolt, azt is nehezen viselte, ha nálunk pörögtek a rokkák.

Ez a három család alkotta a magot. Néha eljöttek még Csaplárék, de azok időnként ezért-azért megszakították a beszélő viszonyt valamelyik szomszédossal és akkor kimaradtak a sorból. Volt egy esztendő (1952) amikor egész télen a Csarnokos Mariskánál volt a fonyó, mert az urát börtönbe csukták és nehezen viselte az egyedüllétet, a szomszédok szívesen enyhítették a fiatalasszony magányát.

A háziak előkészítették a nagymécses és általában főtt kukoricával várták a vendégeket. Azok érkeztek is mindjárt sötétedés után. Otthon nem is gyújtottak lámpát, mert az olajjal takarékoskodni kellett. A háziak a mécses rendszerint a mestergerendára akasztották, az asszonyok úgy ülték körül, hogy mindenkinek a kezére essen a világosság. A fonnivalót már otthon, még világgal előkészítették. A nyáron gondosan simára gerebeneztet, babafomára összetekert kenderesomókat kibontották, fellazítva az asztalra fektettek hármat-négyet, és gondosan feltekerték a *szöszösfára*, majd a *rúzsáspántlikával* körbekötötték. A csöppűt, a kócot is megfonták, annak a fonálából zsák meg ponyva készült.

Hogy otthon ne legyen szükséges meggyújtani a mécset, sötétedés után mindjárt elindultak a fonyóházba. Aki fonni akart, az vitte a rokkát, akinek más munkája volt, batyuba kötötte a dolgoznivalót. Nem mindenki dolgozott kenderrel. Volt, aki gyapjút font, de olyan asszony is akadt, aki németkapcát, *rúzsás* mamuszt, vagy mellényt kötött. A lányok varrtak, azaz hímeztek. Tudnivaló, hogy a sióágárdi népviseletet gazdagon díszítik himzéssel, és a lányok, fiatalasszonynak tudnia kellett *szípen* kivarni a valamelyik íróasszonnyal kirajzoltatott pruszlikot vagy „ümögujjat”. Valami elfoglaltságot a gyerekek is adtak, hogy tanulja az életet.

A sötétedés mindenkit meghozott. Ahogy megérkeztek, mindenki elmondta mi történt vele aznap, kivel találkozott, mit főzött, milyen öröm vagy bosszúság érte. Aztán terítékre került, hogy mit beszélnek a faluban. A helyét mindenki megtalálta és megindult a munka. Igen dolgozni kezdtek, mert mindenki tudta, hogy mennyi munkát akar elvégezni azon az estén, és azt is, hogy mire közeledik a farsang, mennyi kender köll megfenni, hány virágot köll kivarni a pruszlikon. A parasztember teljesítményre dolgozik. Estéhez érve visszanez, hogy hány sor kukoricát kapált meg, hányat fordult az ekével, a fonyóházban pedig megnézi, tele lett-e az orsó?

A fonás, a varrás a kötés és minden fonóházi munka rutinszerű feladat, nem igényel szellemi koncentrációt. Ezért akadálytalanul folyhat a beszéd. Szóba kerülhet minden. Téma lehet a dolog, a falu élete, a világ folyása, megtörtént vagy kitalált esemény. Sorra előkerülnek a már mindenki által ismert hajdani fonóházi történetek az „egyszeri” emberekről, boszorkányokról, csodának tűnő eseményekről, fiatalkori csínytevésekről. De ha Baloghéknál voltunk, akkor mindenki szívesen hallgatta János bátyám háborús történeteit. A csönd itt ritka vendég volt. Hallgatták a beszélőt, vagy egymás szavába vágva mondta mindenki a magáét, időnként nagyokat nevettek és közben peregetek a rokkák, fogyott a kender, szaporodott az orsón a fonál. Az idő gyorsan elszaladt, a gyerekek is elálmosodtak, tele lett az orsó, vagy lefogyott a kender. Aztán egyszerre kerekedett fel mindenki, elkészönt, és a sötét utcán vagy a fehéren világító holdvilágban alig szólva hazaballagott. És ez így történt minden hétköznap este egészen hűshagyóig.

Szabadi Mihály

A medinai „ősradar” nyomában

Volt egyszer egy Halmunk

A média nem tartotta titokban azt a kölcsönösen puhatolódzó érdeklődést, melyet a medinai önkormányzat és honvédelem felelős vezetői kezdtek, amikor kútba esett a Zengő, a Tubes-hegyi lokátor építésének terve.

Medinán nem újkeletű radarról beszélni, mert már 26 éve hogy él, forog, pásztáz, figyel az 1986-ban szolgálatba lépett orosz mintájú szerkezet. Ettől kezdve sok mindent lehetett hallani a hullámok káráról és hasznáról, amíg a 2011. március 24-i falufórumon hozzáértő vezetők szakszerű tájékoztatása győzte meg a kb. 120 főnyi hallgatóságot, s a „gyors teszt!” is azt mutatta, hogy a megjelentek között csak 8 ellenzője volt az elképzelésnek. Majd a további tárgyalások után október 21-én a szükséges dokumentumokat aláírta a két fél, nagyon sok meghívott jelenlétében, hogy mielőbb elindulhasson a korszerű, háromdimenziós lokátor építése.

Ez a falun kívüli legmagasabb pont évszázadokkal előbb már birt egy (első generációs!) ősradat. Igaz, nem elektromos hullámokkal pásztázta az eget, hanem fényjelekkel és füstjelekkel adta tovább a fontos értesítéseket az egyik török tábornoktól a másikig. A történet pedig az 1526-os mohácsi csatavesztéssel kezdődött és folytatódott 1541-től, amikor a terjeszkedő törököknek jutott ideje arra, hogy Buda elfoglalása után a mai Tolna megye területén is kitérjen hatalma, így az akkori MED – Medina – is fennhatósága alá került. Rét, legelő volt bőven, a Sár-Sárvíz/Nádor-csatorna/Kiskanális biztosította a vizet, a halat, s a délre néző lanka termette a finom bort. Mint jó basához illett, igyekezett kapcsolatot teremteni a környező csapatokkal és létrehozni a hírvivők (csauszok) nélküli hírközlő csatornákat. Az a terület, ahol a mai, a „második generációs” lokátor áll, a környezetéhez viszonyítva a falu legmagasabb sík területe. Megszületett hát a vezér parancsa: Dombot kell építeni!

A krónika úgy mondja: *„ezen hegynek formája májig is mutattya, hogy emberek által tsináltatott”*. Jó hetven-nyolcvan évvel előbb, még öregjeink emlékezetében is úgy maradt, hogy a kiemelkedést a törökök hordták össze, turbánjaikat megrakva földdel! A „Pákozdi-vögy”-nek nevezett határmezsgében még a mai napig is látható az a földhány, amit innen elhordtak. Akkor Kilátóhegy volt a neve. *„Ennek tetejében a Medinai Basának tábori sátora állott, melynek kerülete 167 lépés, a mellette lévő nagy szilfa és a*

domb három megyében látszatóság”. Ha a mi öregjeink felmentek a tetőre, akkor tiszta időben lehetett látni a kalocsai kettős tornyot, a Mecseket és Székesfehérvárt!

A Kilátóhegyet a ma embere egyszerűen csak *Halomnak* nevezte és a környezetében elterülő földet „Halomi-fődek”-nek. Természetesen a Kilátóhegy, a Halom már nincs sehol. A 26 évvel ezelőtt elkezdett objektum építéskor túrták-fürták, alul, felül, s csak az emlékezés maradt! Ennek az emlékezésnek van egy másik érdekessége: az 1800-as évek elején indult az a „népi kezdeményezés”, hogy a falvak írástudói betűvel örökítsék meg a mindennapok fontos eseményeit – viharok, határverő jégesők, járványok, döghalál stb. – s hagyják az utókorra.

A história, amit a következőkben teljes egészében idézni fogok, úgy került nyilvánosságra, hogy a falu akkori hites jegyzője – Kelemen Lajos – 1829-ben válaszlevélként küldött Egyed Antal dunaföldvári plébános kérdéseire. Nekem meglepetést okozott az a tény, hogy a török 1686-os kivonulását követően 143 évvel a medinai emberekben még ennyire tisztán élt az emlékezés a Kilátóhegy történetét illetően!

A História Domus szövege a következő: *„Helységünknek Medinai neve tsak onnand láttzatik lenni, minthogy bizonyos, hogy a mohátsi ütközet üdejében, úgymint: tizenhatodik századnak elején, a májig is Kilátóhegynek tájékan Medinai Basa seregével tanyázott légyen, ezen hegynek formája májig is megmutattya, hogy emberek által tsináltatott, melynek tetejében a mint mondatik, a Medinai Basának tábori sátora állott, melynek kerülete 167 lépés, ezen dombot díszesíti egy mellette lévő nagy szilfa, és a domb három megyében látszatóság, és Kilátó hegynek nevezetik.”*

Ennyi maradt a valamikori Halmunkból!

Konrad László

Az irodalmi színpadi mozgalom Heves megyei történetéhez

„Az irodalmi színpad a költészet avatott helye”¹ – írta egy kritikus az 1960-as évek közepén. És valóban. Ebben az időszakban már több mint száz irodalmi színpad működött hazánkban,² ahol elsősorban verseket adtak elő. Az irodalom barátai jól tudták, hogy a költészet a szavak művészete. Nem lehet csak papíron népszerűvé tenni. Hallani is kell a verseket, hogy megszerethessük. Ott érvényesül a szavak ritmusa, zengő muzsikája, ott kapnak életre az érzelmek, hangulatok, ott elevenednek meg a színek, hangok, mozzanatok. Úgy válik igazán hatásossá a vers mondanivalója is.³

Megyénkben az első irodalmi színpad Hatvanban működött 1958-tól 1965-ig. Ez idő alatt összesen 107 előadást tartott 76 alkalommal Hatvanban, 31 esetben pedig tizenkét helyen léptek fel a megyében: Egerben, Gyöngyösön, Horton, Rózsaszentmártonban, Petőfibányán, Parásdasváron, a megyén kívül pedig három ízben Budapesten, ötször Jászberényben, egy-egy alkalommal Jászfényszarun, Aszódon, Zebevényben és Győrben mutatkoztak be.⁴

A hatvani irodalmi színpad létrehozásában kiemelkedő szerepe volt dr. Ripka Kálmán járásbírónak,⁵ aki később a Hevesi Házipari Szövetkezet irodalmi színpadát vezette. Ő nemcsak jó szervezőkészségével tűnt ki, de a legjobb előadók közé is tartozott. *„Képességeiről talán elég, ha annyit írok, hogy fiatal, kezdő írók verseit úgy adta elő, hogy első hallomásra, csak az érzelmeikre hallgatva, olybá tűnt, mintha azok lennének a legjobb versek”* – dicsérte a Heves megyei Népújság kritikusa.⁶

Az első gyöngyösi irodalmi színpad Irodalmi Körként indult 1960–61-ben, Papp Miklós vezetésével. 1961–64 között Shakespeare, Brecht, Madách, Vörösmarty esteket vittek színre. 1965. március 14-én még közreműködtek az Eger Szálló halljában rendezett zene-ének-vers matinén. Az „Ezüst utakon aranyos szánnal” című műsort az Egri Megyei Színpad, a gyöngyösi irodalmi színpad tagjai, valamint az Egri Tanárképző Főiskola ének-zene szakos hallgatói közösen mutatták be.⁷

¹ Vajda György Mihály: Költészet a színpadon. Kritika, 1965. május, 64.

² Szívós József (szerk.): Irodalmi színpadi mozgalom Heves megyében. Eger, 1990. 5.

³ Szívós i. m. 4.

⁴ Szívós i. m. 9. és 3. sz. melléklet.

⁵ Szívós i. m. 9.

⁶ Szívós i. m. 14.

⁷ Szívós i. m. 18–20.

Heves megye legfolyamatosabban működő irodalmi színpada 1962-ben Irodalombarátok Klubjaként indult Egerben, majd színpaddá alakultak. Tízévi fennállásuk alatt 425 előadást tartottak. 193 alkalommal Egerben, 107 esetben tájelőadáson mutatkoztak be megyénkben, 95-ször megyénkbeli SZOT üdülőknél szerepeltek, 24 ízben tizenkét városban – Győrtől Nyiregyházig – országos jellegű rendezvényeken is bizonyították tudásukat. Hat előadással szórakoztatták munkásszállásaikon, üzemi klubjukban a Német Demokratikus Köztársaságban dolgozó magyar fiatalokat.⁸

A megye három városán kívül – ha nem is rendszeres előadásokat tartva – kisebb irodalmi színpadok működtek többek között Petőfibányán, Pétervásáran, Vepeléten, Füzesabonyban, Poroszlón és Kálban. Hevesen 1965-ben alakult meg a helyi háziipari szövetkezet irodalmi színpada, Ripka Kálmán járásbíró vezetésével, aki korábban a hatvani irodalmi színpad egyik szervezője és kiemelkedő szereplője volt. A község legnagyobb – nem mezőgazdasági – üzeme igényelte a színpad létrehozását. Egyrészt azért, hogy legyen egy együttes, amelyik az állami ünnepek rendezvényeit műsoraival színesebbé teszi, másrészt a szövetkezet dolgozói – 90%-ban nyolc általános iskolát végzett szövegírók – szerették volna irodalmi műveltségüket bővíteni. A szövetkezet minden segítséget megadott az együttes munkájához. A megalakulást követően 14 nő és 1 férfi tagja volt a hevesi színpadnak.⁹ A férfi szereplő – Szabó Mihály –, itt ismerkedett meg Kovács Máriaival – későbbi feleségével.¹⁰ Először a szövetkezet rendezvényein, majd később már a község állami és politikai ünnepein léptek fel szerkesztett, többnyire politikai jellegű műsorokkal. A színpad vezetésének legfőbb törekvése a helyes versértelmezés és a szép magyar beszéd megtanítása volt.

Az együttest a község lakói megkedvelték és fellépésük valamennyi ünnepi alkalomkor kiemelkedő esemény volt. Évente 5-6 alkalommal szerepelt a járási székhelyen a csoport, de szívesen vállalkoztak fellépésre azokon a településeken is, ahol a szövetkezetnek részlege működött. Így Recskén többször is bemutatkoztak, zárszámadás vagy ünnepség alkalmából. Működésük öt esztendeje alatt 1967-ben érték el a legnagyobb sikereket. Februárban az irodalmi színpadok megyei vetélkedőjén eredményesen szerepeltek, így részt vehettek a március 15-i Budapesten tartott országos versenyen is. Itt Szabó Mihály szavaltáért könyvjutalmat kapott.¹¹

Ez év nyarán irodalmi színpadok találkozájára került sor Hevesen. A helyi művelődési ház színháztermében, több száz ember előtt, a vendéglátó irodalmi színpad tagjai verseket mondtak a *Nő szimfóniája* címmel. A fiatalok a szimfónia négy tételére utalva – négy hangulatra és négy tételre osztva a műsort – adták elő a verseket. Beranger, Kosztolányi, Ady írásai jellemezték a nők sorsát, a szerelem dalait Shakespeare, Catullus, Weöres Sándor, Tolsztoj és Robert Burns írásaiból válogatták, a harmadik tétel vezérszólamát Nagy László verse, a *Rege a tűzről és a jácinról* jelentette. A negyedik szimfonikus tételben Balázs Béla, Somlyó György, Bede Anna, Váci Mihály és Györe Imre lírai vallomásai hangzottak el.

A versenyzők lelkes csoportjának élén Ripka Kálmán állt, aki a legegyszerűbb technikai kérdéstől a szövegmondás szakmai irányításáig, a szöveggönyv megszerkesztésének gondját is vállalva fáradozott a hevesi irodalmi színpadért. A versmondók közül Lászka Arankát és Király Ilonát emelte ki, míg az egész műsor megvalósításáért Vereb Veronikát, Sári Juliannát, Fülöp Klárát, Madarász Évát, Kovács Máriaát és Szabó Mihályt dicsérte a megyei lap újságírója. A hevesi zeneiskola tanárai szívesen vállalták a műsorok zenei kiegészítését. A szóban forgó rendezvényen dr. Kádár Imréné Beethoven-, Debussy- és Bartók-művek részleteivel kötötte össze a műsor egyes teteleit. Az irodalmi színpadok hevesi találkozásán többek között részt vett a szolnoki szövetkezeti színpad *Töredékek a szerelemről* című összeállításával, a budapesti szövetkezetiek pedig kabaréműsorrall.¹²

1967-ben Debrecenben újabb országos rendezvényen volt jelen a Hevesi Háziipari Szövetkezet irodalmi színpada. Az alföldi nagyvárosban oratórium jellegű műsorrall, *A lyoni selyemszövő* bemutatásával szerepeltek, Kozma József e műre írt zenei anyagával. 1968-ban is felléptek országos versenyen, Szarvason egyfelvonásos darabot mutattak be. Több író-olvasó találkozón is közreműködtek. A legjelentősebb Tiszanána község volt Ratkó József részvételével, 1969-ben. 1970-ben házasságok miatt szűnt meg az irodalmi színpad.¹³ Így mindösszesen öt évig működött, mégis úgy hisszük, hogy figyelemre méltó színfoltja volt Heves megye kulturális életének.

Vörös Dezső

⁸ Szívós i. m. 20. és 12. sz. melléklet.

⁹ Szívós i. m. 41.

¹⁰ Szabó Mihálynak, a hevesi irodalmi színpad tagjának szíves szóbeli közlése.

¹¹ Szabó Mihály szóbeli közlése.

¹² Farkas András: Irodalmi színpadok találkozája Hevesen. Heves Megyei Népiújság, 1967. július 11. 4.

¹³ Szabó Mihály szíves szóbeli közlése.